

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МАҚТА ШАРУАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ӨНДІРІСТІК ТІЗБЕК: ИНТЕГРАЦИЯЛАНҒАН ЖҮЙЕДЕГІ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУ

PRODUCTION CHAIN IN COTTON PRODUCTION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEM SOLVING IN AN INTEGRATED SYSTEM

ПРОИЗВОДСТВЕННАЯ ЦЕПОЧКА В ХЛОПКОВОДСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМ В ИНТЕГРИРОВАННОЙ СИСТЕМЕ

К.К. НУРАШЕВА^{1*}

э.ғ.д., профессор

А.А. ДЕМЕСИНОВА²

э.ғ.к., доцент

С.К. СЕРИКБАЕВ³

э.ғ.к., доцент

¹*М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан*

²*Ж. Тәшенов атындағы университет, Шымкент, Қазақстан*

³*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан*

**автордың электрондық поштасы: nurasheva@mail.ru*

K.K. NURASHEVA^{1*}

D.E.Sc., Professor

A.A. DEMESINOVA²

C.E.Sc., Associate Professor

S.K. SERIKBAYEV³

C.E.Sc., Associate Professor

¹*M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan*

²*Zh. Tashenov University, Shymkent, Kazakhstan*

³*Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan*

**corresponding author e-mail: nurasheva@mail.ru*

K.K. НУРАШЕВА^{1*}

д.э.н., профессор

А.А. ДЕМЕСИНОВА²

к.э.н., доцент

С.К. СЕРИКБАЕВ³

к.э.н., доцент

¹*Южно-Казakhstanский университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан*

²*Университет им. Ж. Ташенова, Шымкент, Казахстан*

³*Казakhstanский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана», Алматы, Казахстан*

**электронная почта автора: serik_s_k@mail.ru*

Аңдатпа. Мақта кешені Қазақстан Республикасының экономикасында елеулі орын алады. Басты өнім - мақта талшығы әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті техникалық өнім болып табылады. Оны өткізуден түскен табыс - ел бюджетіне валюталық түсімдердің маңызды бабы. Басылым Қазақстанның мақта өнеркәсібінде интеграцияланған өндірістік тізбекті құру проблемасына арналған. Республикада ұзақ уақыт бойы мақта шикізат ретінде экспортқа сатылды, ал тоқыма саласындағы ішкі қажеттіліктер үшін Өзбекстаннан, Түркиядан, Қытайдан, Оңтүстік-Шығыс Азия елдерінен арзан сорттар импортталды. Қазіргі уақытта өңдеу индустриясы көлеміндегі тоқыма өндірісінің үлесі 1% -дан аспайды, дамыған мемлекеттерде бұл көрсеткіш - 6-8%. *Мақсаты* - шитті мақтаны қайта өңдеуден бастап қосылған құны жоғары дайын тоқыма бұйымдарын алуға дейінгі сатыларды біріктіру

жасау, киім мен аяқ киім тігу) жұмыс істеуге мүдделі еместігін атап өтті, өйткені бұл жерде, мысалы, сауда және қызмет көрсету саласында бірден пайда табу мүмкін емес.

Авторлар Бұлақбай Ж., Тәжікенова С., Сандыбаева Б. [6] салалық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру және импортты алмастыру жұмыстары өз жемісін беріп жатқанын атап өтті. «Атамекен» ҰКП «Бизнестің жол картасы 2017-2021» жобаларына талдау жүргізгенін жазады (Альбекова А.) [7]. Табиғи мақта, жүн және аралас маталар, трикотаж және былғары өндірісін жолға қою көзделді; саланы технологиялық жаңғыртуды жүзеге асыру, сондай-ақ тоқтап тұрған кәсіпорындарды жандандыру, бірақ бәрі ойдағыдай болған жоқ.

«Хабар 24» журналистері кәсіпкерлердің пікірін атап өтті: көптеген бөлшектер мен материалдар шетелден сатып алынады, жоғары кедендік баждар, ҚҚС, бұл өнімнің өзіндік құнын арттырады (Ерманова Г., Диханбаев М., Мамурбаев Н.) [8]. Қазақстандық өнімдерде шикізат пен жинақтауыштардың құны 45 пайыздан кем емес. Бұл жарияланымдар Қазақстанның жеңіл өнеркәсібінің дамуына қатысты, бірақ интеграцияланған инновациялық құрылымдарды қалыптастыру және өндірістік тізбектерді қалыптастыру мәселелері дерлік қарастырылмаған.

Материалдары мен әдістері

Негізгі ғылыми мәселе – шитті мақтаны өңдеудің жекелеген дәстүрлі кезеңдерін бір тізбекке біріктіру тиімділігіне қатысты теориялық есептердің қаншалықты дұрыс екендігі және болашақта максималды пайда алу және импортты алмастырудың жоғары деңгейіне қол жеткізу. Статистикалық зерттеу әдісін қолдану мақтаны өндіру және алғашқы өңдеу динамикасын талдауға мүмкіндік берді. Аналитикалық әдіс мақтаны өңдеудің әртүрлі кезеңдеріндегі өзіндік құн құрылымын зерттеуге және мақта талшығының әлемдік бағасының өзгеруін қадағалауға мүмкіндік берді.

Мақта өсірумен және оны өңдеумен айналысатын шағын бизнестің, жеке кәсіпкерлердің, жеке шаруа қожалықтарының өндірісінің ықтимал интеграциясын зерттеудің жүйелі тәсілі көрсетілді. Зерттеу материалдарына Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының, «Атамекен» кәсіпкерлер палатасының, Индустрия және құрылыс министрлігінің, Ауыл шаруашылығы министрлігінің статистикалық және аналитикалық ақпараты, мақта

өнімдер өндіру және өңдеу ұйымдарының веб-сайттарындағы материалдар кіреді.

Материалдар деректерді іріктеу және топтастыру, сараптамалық бағалау әдістерін қолдану арқылы өңделді. Ақпараттың сенімділігіне баламалы деректер көздерін салыстыру және тексеру есептеулері арқылы қол жеткізілді. Экономикалық-математикалық модельді пайдалана отырып, авторлар жоғары қосылған құны бар түпкілікті өнім алу үшін мақта өңдеудің барлық кезеңдерін біріктіру нұсқасын жасауға тырысты. Зерттеудің жұмыс гипотезасы интеграцияланған инновациялық құрылымды құру, онда үнемдеуге логистикалық шығындарды (орталықтандырылған сатып алу және өткізу), басқару шығындарын және маркетингтік шығындарды азайту арқылы қол жеткізіледі.

Нәтижелер

Инновациялық интеграцияланған құрылымдарды құру мәселелері Қазақстан Республикасының Ұлттық жобасына енгізілді (Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешені...) [9]. Мұндай құрылымды Қазақстанның жеңіл өнеркәсібінде мақта өсіруден бастап дайын тоқыма бұйымдарын тігуге дейінгі өндіріс тізбегін құру арқылы салуға болады. Бүгінгі таңда бұл тізбекте айқын алшақтық бар, өйткені кейбір кәсіпорындар талшық алу үшін мақтаны тазартумен айналысады, басқалары иірілген жіп жасайды, ал басқалары аз мөлшерде төсек-орынға арналған маталарды шығарады. Бұл жерде тізбек аяқталады.

Шетелден сатып алынатын шикізат пен жартылай фабрикаттардан өнеркәсіп өнімдерін өндіруі, абсолютті мәнде бағаның жоғарылауы, былғары бұйымдары үлесінің артуы, импорттық матадан киім тігу есебінен өндірістің өсуі байқалса да, бірқатар жылдар ішінде ел өнеркәсібіндегі тоқыма өнімдерінің үлесінің төмендеуі байқалады (Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық...) [10].

Кезінде ел бюджетінің 30%-ын құрайтын сала бүгінде үлкен қиындықтарды бастан кешіруде. Қазіргі уақытта мақтаны иірілген жіпке өңдеу 1991 жылдың деңгейінде 29%, матада – 11%, шұлық – 1,4% құрайды (Ерманова Г., Диханбаев М., Мамурбаев Н.) [8]; Елдің жалпы ішкі өніміндегі тоқыма және тігін өнімдерінің үлесі 1%-дан аспайды. Салыстыру үшін: Германия мен АҚШ-та бұл саланың үлесі 9%-ға жетеді, Түркия мен Қытайда – 12%, ал Үндістанда ЖІӨ-нің 16%-дан астамы (Cotton: Review of the World Situation...) [11], (Cotton Market Analysis – APAC...) [12]. Бұл

елдерге тоқыма өнеркәсібі мен тігін өндірісінің жарналары есебінен бюджеттің 20%-ға дейін қалыптастыруға мүмкіндік береді, сонымен қатар ішкі нарықты 75-85%-ға өз өндірісінің өнімдерімен толтыруды қамтамасыз етеді.

Тоқыма өнеркәсібінің дамуына мыналар кедергі келтіреді: дайын өнім өндіруде жоғары технологиялардың болмауы; аграрлық сектор мен жеңіл өнеркәсіптің дамымаған инфрақұрылымы; қаржы құралдарын нашар пайдалану (тәуекелдерді сақтандыру, инвестициялау нысандары, лизинг, бағалы қағаздарды шығару және т.б.).

Мақта өнеркәсібі төмен рентабельділікпен сипатталады (6%), ол тек тігін өңдеу өнеркәсібінде 25-35%-ға дейін өседі (Нелёгкая доля лёгкой промышленности: почему...) [1]; Қазақстан Республикасындағы коммерциялық банктердің кәсіпорындарды қаржыландыру құны 12-14% құрайды, ал Қытайда несиенің пайыздық мөлшерлемесі шамамен 6%, Үндістанда – 12%, Италияда – 4,3%, Түркияда – 10,9% құрайды (Cotton: Review of the World Situation...) [11]; (Cotton Market Analysis – APAC...) [12]. Сонымен қатар, көптеген елдер саланы мемлекеттік қолдау аясында жеңілдікті қаржыландыруды пайдаланады.

Бүгінгі таңда Қазақстанның жеңіл өнеркәсібінде 984 кәсіпорын жұмыс істейді, оның 58%-ы тігін, 31%-ы тоқыма және 11%-ы былғары мен аяқ киім өндірісіне тиесілі

(Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық...) [10]. Барлық кіші салаларда – тоқыма бұйымдарын өндіруде 13%-ға, киім өндірісінде 2%-ға, былғары және оған қатысты бұйымдар өндірісінде 8%-ға өсім байқалады. Алайда жағдай баяу жақсы жаққа өзгеруде. Жеңіл өнеркәсіп өнімдері импортының экспортқа қатысты көлемі жылдам өсуде, мұны 1 суреттен көруге болады.

2022 жылы Қазақстаннан ең көп мақта талшығын Түркия – 18,8 мың т, Латвия – 12,8 мың т, Молдова – 12,2 мың т, Ресей – 9,7 мың т астам және Қытай – 8,1 мың т сатып алды 2023 жылы Негізгі экспорттық нарықтар Қытай (39,4%), Ресей (37,4%), Қырғызстан (5,2%), Италия (4,8%), Литва (4,4%), Өзбекстан (1,5%) болды. Орташа талшықты талшықтың 85%-ға жуығы экспортқа шығарылады, қалған 10%-ы мақта маталарын шығаратын кәсіпорындарда пайдаланылады (1 кесте).

Әлемдік нарықта талшықтың 1 кг бағасы 2,34 долларды құрайды. Ал Қазақстан нарығында мақта матасының 1 м-і 0,5 доллардан басталады. Бұл ретте 1 кг мақта талшығынан 10-нан 20 м-ге дейін мата шығаруға болады. Осылайша, егер 10 м бағасы 5 доллардан (1 м үшін 0,5 доллар бағасында) екенін ескерсек, матаның қосылған құны талшық құнынан 3-4 есе асып кетуі мүмкін (Cotton Market Analysis – APAC...) [12].

Ескерту: (Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық...; Cotton: Review of the World Situation...; Cotton Market Analysis – APAC...) [10,11,12] деректеріне негізделген
1 сурет – Қазақстандағы жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің экспорты мен импортының арақатынасы

Ең жоғары табысы 15%-ды құрайтын шаруа үшін ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға, биотехнологияға, мақтаның жаңа сорттарын таңдау мен игеруге инвестиция салу қиын. Шаруалар шығынының ең көп бөлігін жанар-

жағармай, еңбекақы, тыңайтқыштар мен пестицидтер құрайды (3 кесте). Мақта тазалау зауыттары шығындарының негізгі баптарына мыналар жатады: еңбек (28,5%), орау (22,5%) және электр энергиясы (15,4%).

3 кесте – Шаруалардың жалпы шығындарындағы шығындар құрылымы, %

Шығындардың атауы	Жалпы шығындардың үлесі, %
Тұқым	2,8
Жанар-жағармай материалдары	23,5
Минералды тыңайтқыштар	12,4
Улы-химиялық заттар	7,5
Дефолианттар	2,3
Қосалқы бөлшектер	5,4
Суару суы	1,0
Сыйақы	21,6
Әлеуметтік салық	3,0
Амортизация	0,6
Басқа шығындар	19,9
БАРЛЫҒЫ	100,0

Ескерту: (Cotton: Review of the World Situation...; Cotton Market Analysis – APAC...) [11,12] деректеріне негізделген

Қазақстанның оңтүстігінде мақта-тоқыма кластерінің өмір сүріп келе жатқанына он жылдай уақыт болғанын ескерсек, ал және оның тиімділігі төмен, авторлар облыс басшылығына мақта өсірген сәттен бастап дайын тоқыма өнімдерін алуға дейінгі барлық өндірісті біріктіруді ұсынды. Бұл ретте әрбір бөлімшеде озық технологияларды, жаңа нарық мүмкіндіктерін іздестіру әлеуеті болуы, бәсекелестерден (мысалы, өзбек мақташыларынан) бизнеске қауіп төндіретінін ескеру қажет. Шитті мақтаны өңдеудің әрбір кезеңінде жалпы қосылған құн (ЖҚҚ) анықтау ұсынылады, ал жалпы ЖҚҚ өндіріс тізбегінің тиімділігінің нәтижелі көрсеткішіне айналдыру. Есептеу келесі схема бойынша ұсынылады:

* әрбір кезеңдегі жалпы табыс (gross receipts)

$$GR_n = Q_n \times P_n,$$

мұндағы: Q_n - өнім саны (quantity), P_n - нарықтық (сату) бағасы (price)

* жалпы қосылған құн (gross value added)

$$GVA_n = GR_n - TC_n,$$

мұндағы: TC_n - өнімді өндіруге жұмсалатын жалпы шығындар (тұрақты және ауыспалы) (total cost).

ЖҚҚ құнына барлық ресурстарды пайдалану тиімділігі, сонымен қатар өнімге нарықтық сұраныс әсер етеді. Ресурстарды пайдалану тиімділігі келесі көрсеткіштер арқылы көрсетіледі: материалдық шығымы; капиталдың өнімділігі; еңбек өнімділігі; меншікті капиталдың табыстылығы; өнімге (талшық) сұраныс. Бұл факторлардың мәндері 4 кестеде келтірілген.

4 кесте – ЖҚҚ-ға әсерін анықтау үшін таңдалған факторлардың динамикасы

Факторлар	2016ж.	2017ж.	2018ж.	2019ж.	2020ж.	2021ж.	2022ж.	2023ж.
Материал шығымы, 1 т талшыққа, теңге	0,22	0,20	0,21	0,21	0,18	0,23	0,24	0,15
Капитал өнімділігі, 1 т талшыққа, теңге	0,24	0,27	0,25	0,26	0,24	0,27	0,29	0,31
Еңбек өнімділігі, 1 қызметкерге шаққандағы, теңге	109,31	112,60	113,73	121,72	124,11	120,45	124,06	127,54
Меншікті капиталдың табыстылығы, %	88,89	87,13	87,26	88,25	89,31	88,96	88,73	89,74
Өнімге сұраныс индексі	0,14	0,13	0,16	0,16	0,15	0,12	0,14	0,16
ЖҚҚ (Ү нәтижесі), млн теңге	178,11	175,34	181,06	187,65	190,93	191,24	205,87	212,29

Ескерту: (Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық...; Алшынбай А.М., Дуйсемалиева М.У., Отарбаева А.Б.) [10,13] деректеріне негізделген

Талқылау

Осы факторлар мен ЖҚҚ арасындағы байланыстың күшін анықтау үшін регрессиялық модель пайдаланылды (Chaudhary K.K., Mishra A.K.) [15]; (Liao J., WanAlanT. K., Shuyuan H. et al.) [16]). Дисперсиялық және корреляциялық коэффициенттерді талдау көрсеткіштері біз есептеу үшін таңдаған көрсеткіштердің статистикалық маңыздылығын көрсетеді (Li W., Tian Y., Yuan R.) [17]. X1, X2, X3, X4 айнымалылары айтарлықтай жоғары корреляция коэффициентіне ие.

X5 айнымалысы басқа айнымалылармен және алынған ЖҚҚ көрсеткішімен әлсіз корреляцияланады: дүниежүзілік нарықта өте аз үлеске ие Қазақстанның мақта нарығы үшін өнімге сұраныс индексі анықтау қиын.

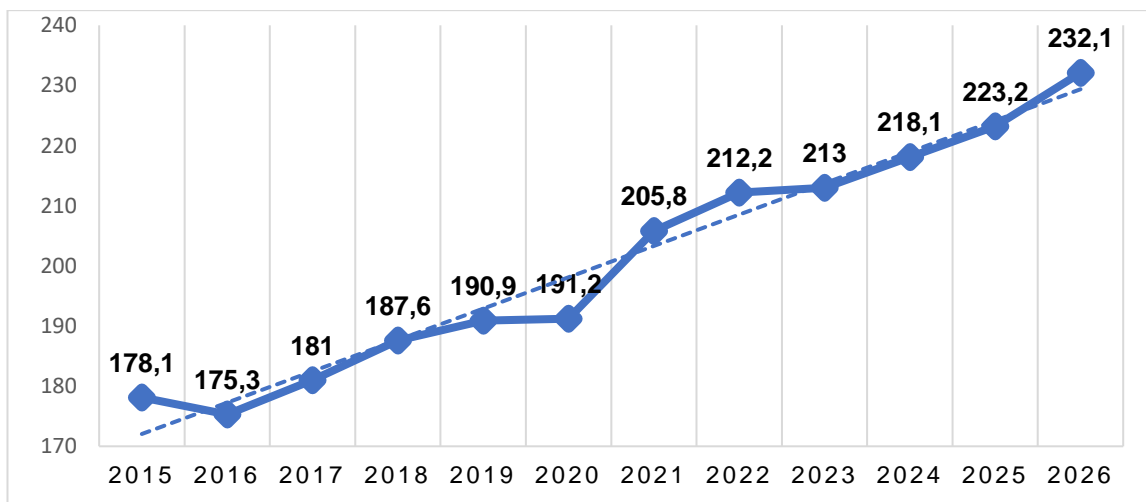
Теңдеу тиімді ЖҚҚ көрсеткішінің факторларға тәуелділік дәрежесін сипаттайды:

$$Y = -148,21 + 199,73 \cdot X1 + 30,68 \cdot X2 + 1,29 \cdot X3 + 1,49 \cdot X4 + 0,681 \cdot X5$$

мұндағы: X1 – материал шығымы; X2 – капитал өнімділігі; X3 – еңбек өнімділігі; X4 – капиталдың табыстылығы; X5 – өнімге сұраныс индексі.

Қалған факторлардың өзгеріссіз қалуымен, материал шығымының (X1) бір бірлікке ұлғаюы ЖҚҚ-ның 199,73 теңгеге өсуіне әкеледі; ЖҚҚ бірлігіне капитал өнімділігінің (X2) ұлғаюымен 30,68 теңгеге өседі; ЖҚҚ бірлікке еңбек өнімділігінің (X3) артуы кезінде 1,29 теңгеге өседі; капитал рентабельділігінің (X4) ЖҚҚ бірлігіне ұлғаюымен 1,49 теңгеге өседі; өнімге сұраныс индексінің 0,1 ұлғаюымен ЖҚҚ 0,681 теңгеге өседі.

Тәуелділік теңдеуі бойынша ЖҚҚ келесі үш жыл үшін есептеледі, тренд сызығы 2 суретте көрсетілгендей болжаммен сәйкес келеді. Бұл шығындарды қысқарту арқылы жартылай фабрикаттар мен дайын тоқыма өнімдерінің бағасындағы пайда үлесін арттыруға болады, бұл өз кезегінде ЖҚҚ-ны арттырады.

Ескерту: (Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық...; Анализ рынка хлопка в Казахстане...) [10, 14] деректеріне негізделген модельдік есептеулер

2 сурет – Жалпы қосылған құнның нақты және болжамды динамикасы, млн теңге

Қорытынды

1. Интеграцияға кедергілерді азайту арқылы мақта өңдеушілері мен ауыл шаруашылық өндірушілері арасындағы тік/көлденең байланыстарды дамыту консолидацияның пайдасына маңызды дәлел болып табылады. Интеграция ішкі нарықты қорғауға, импортты алмастыруға қол жеткізуге, жеңіл өнеркәсіп өнімдерінің сапасының халықаралық стандарттарға сай болуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

2. Мақта өнеркәсібінің институционалдық және экономикалық проблемалары, технологиялық жаңғыртудың баяулығы, кәсіпорындардың тоқтап қалуы, құрамдас бөліктер мен материалдарды шетелден

сатып алудың жоғары құны отандық өндірісті тиімсіз етеді.

3. Мақта өсіруден дайын тоқыма бұйымдарын тігуге дейінгі кешенді өндіріс тізбегін құру саланы табысты етеді.

4. Мақта өңдеудің әрбір тізбегіндегі шығындар мен кірістердің есептеулері өндірістің тиімділігін дәлелдейді. Регрессиялық модельді пайдалана отырып, нәтижесінде алынған көрсеткіш, жалпы қосылған құн бірнеше жылдар бойы есептелді, осылайша авторлар интеграцияның табыстылығын дәлелдейді.

Авторлардың үлесі: Нұрашева Күлжанды Құлбосынқызы: тұжырымдамалау, әдіснаманы әзірлеу, жазу, зерттеуді үйлестіру,

зерттеу нәтижелерін растау; Демесинова Азиза Әділбекқызы: зерттеу тәлімгерлігі, зерттеу нәтижелерін түсіндіру; Серікбаев Серік Кеңесұлы: деректерді талдау және жинау, зерттеу нәтижелерін растау, редакциялау.

Мүдделер қақтығысы: автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді.

Әдебиеттер тізімі

[1] Нелёгая доля лёгкой промышленности: почему казахстанский легпром так медленно продвигается в развитии? [Электронный ресурс].- 2023.- URL: <https://www.energy-prom.kz/ru/articles-ru/industries-ru/nelyogkaya-dolya-lyogkoj-promyshlennosti-pochemu-kazhastanskij-legprom-tak-medlenno-prodvigaet-sya-v-razvitii> (дата обращения: 12.09.2024).

[2] Сыздыков, Б.Ш. Конкурентоспособность агропромышленного комплекса Туркестанской области Казахстана / Б.Ш. Сыздыков, А.К. Шарипов, А.Б. Абилкасым // Проблемы агорынка.- 2020.-N2.-С.89-99.

[3] Luco, F. Diagnosing Anticompetitive Effects of Vertical Integration by Multiproduct Firms. Review of Industrial Organization / F. Luco, G. Marshall // The Industrial Organization Society.- 2021.- Vol. 59(2).-P.381-392.

[4] Claiçi, A. The Economic Rationale For Vertical Integration In The Tech Sector / A. Claiçi // Copenhagen Economics, 2022.- 86 p.

[5] Hayes, A. Vertical Integration Explained: How It Works, With Types and Examples [Electronic resource].- 2024. Available at: <https://www.investopedia.com/terms/v/verticalintegration.asp> 15 (date of access: 12.09.2024).

[6] Бұлақбай, Ж. Текущее состояние развития легкой промышленности в Казахстане. Государственный аудит / Ж. Бұлақбай, С. Тажикенова, Б. Сандыбаева.- 2022.- №55(2).- С.73–79. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2022-55-2-73-79>

[7] Альбекова, А. Нелегкая легкая промышленность Казахстана заживет к 2020 году [Электронный ресурс].-2017.-URL: <https://www.abctv.kz/ru/news/nelegkaya-legkaya-promyshlennost-kazhastana-zazhivet-k-2020> (дата обращения: 12.09.2024).

[8] Ерманова, Г., Диханбаев, М., Мамурбаев, Н. Что тормозит развитие легкой промышленности в РК? [Электронный ресурс]. - 2022.- URL: <https://www.24.kz/ru/news/economy/item/564834-chto-tormozit-razvitie-legkoj-promyshlennosti-v-rk> (дата обращения: 12.09.2024).

[9] Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 25 мамырдағы қаулылары (Электрондық ресурс). – 2023.-URL: <https://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> (қаралған күні:12.09.2024).

[10] Қазақстан Республикасының негізгі әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштері 1991-2023 жж. [Электрондық ресурс].- 2024.- URL: <https://www.google.com/search?q> (қаралған күні: 1.10.2024).

[11] Cotton: Review of the World Situation. The Secretariat of the International Cotton Advisory Committee [Electronic resource]. -2024. Available at: https://www.icac.org/Content%20Files/04cc41c0_65e5_48ff_a4a6_f0ebc5cb59ed/Cotton%20Review%20Report%20Feb%202024%20eng.pdf (date of access: 1.10.2024).

[12] Cotton Market Analysis - APAC, Middle East and Africa, North America, South America, Europe - Turkey, China, India, Pakistan, Bangladesh - Size and Forecast 2023-2027 [Electronic resource].-2023. Available at: <https://www.technavio.com/report/cottonmarket-industry-analysis> (date of access: 1.10.2024).

[13] Алшынбай, А.М. Аграрлық секторда инновацияларды енгізудің шетелдік тәжірибесі / А.М Алшынбай, М.У. Дүйсемалиева, А.Б. Отарбаева // Проблемы агорынка.- 2020.-N 2.-Б.33-39.

[14] Анализ рынка хлопка в Казахстане - 2024. Показатели и прогнозы. Маркетинговые исследования и отчёты [Электронный ресурс].-2024.-URL: <https://www.tebiz.ru/mi/analiz-rynka-khlopka-v-kazakhstane> (дата обращения: 1.10.2024).

[15] Chaudhary, K.K. Development of n-variable Regression Model / K.K. Chaudhary, A.K. Mishra / Journal of Advanced Research in Applied Mathematics and Statistics.-2021.-Vol.6.-Issue 1&2.-P.1–3. <https://doi.org/10.24321/2455.7021.202101>

[16] Liao, J. Optimal model averaging for multivariate regression models / J. Liao, Alan T.K. Wan, H. Shuyuan, Z. Guohua // Journal of Multivariate Analysis.-2022.- 104858. <https://doi.org/10.1016/j.jmva.2021.104858>.

[17] Li, W. Statistical analysis of a linear regression model with restrictions and superfluous variables / W. Li, Y. Tian, R. Yuan // Journal of Industrial and Management Optimization.-2023.-N19(5).-P.3107-3127. <https://doi.org/10.3934/jimo.2022079>

References

[1] Nelegkaya dolya legkoj promyshlennosti: pochemu kazhastanskii legprom tak medlenno prodvigaetsya v razvitii? [The difficult share of light industry: why does Kazakhstan's light industry develop so slowly?] (2023). Available at: <https://www.energyprom.kz/ru/articles-ru/industries-ru/nelyogkaya-dolya-lyogkoj-promyshlennosti-pochemu-kazhastanskij-legprom-tak-medlenno-prodvigaetsya-v-razvitii> (date of access: 12.09.2024) [in Russian].

[2] Syzdykov, B.Sh., Sharipov, A.K., Abilkasym, A.B. (2020). Konkurentosposobnost' agropromyshlennogo kompleksa Turkestanskoi ob-

lasti Kazakhstana [Competitiveness of the agro-industrial complex of the Turkestan region of Kazakhstan]. *Problemy agrorynka - Problems of AgriMarket*, 2, 89-99 [in Russian].

[3] Luco, F., Marshall, G. (2021). Diagnosing Anticompetitive Effects of Vertical Integration by Multiproduct Firms. *Review of Industrial Organization, The Industrial Organization Society*, 59(2), 381-392 [in English].

[4] Claici, A. (2022). The Economic Rationale for Vertical Integration in the Tech Sector. *Copenhagen Economics*, 86 [in English].

[5] Hayes, A. (2024). Vertical Integration Explained: How It Works, With Types and Examples. Available at: <https://www.investopedia.com/terms/v/verticalintegration.asp> (date of access: 12.09.2024) [in English].

[6] Bulakbay, Zh., Tazhikenova, S., Sandybaeva, B. (2022). Tekushchee sostoyanie razvitiya legkoi promyshlennosti v Kazakhstane [The current state of development of the light industry in Kazakhstan]. *Gosudarstvennyi audit - State Audit*, 55(2), 73-79. <https://doi.org/10.55871/2072-9847-2022-55-2-73-79> [in Russian].

[7] Albekova, A. (2017). Nelegkaya legkaya promyshlennost' Kazakhstana zazhivet k 2020 godu [Kazakhstan's difficult light industry will prosper by 2020]. Available at: <https://www.abctv.kz/ru/news/nelegkaya-legkaya-promyshlennost-kazakhstana-zazhivet-k-2020> (date of access: 12.09.2024) [in Russian].

[8] Ermanova, G., Dikhanbaev, M., Mamurbaev, N. (2022). Chto tormozit razvitiye legkoi promyshlennosti v RK? [What hinders the development of the light industry in the Republic of Kazakhstan?]. Available at: <https://www.24.kz/ru/news/economy/item/564834-chto-tormozit-razvitiye-legkoj-promyshlennosti-v-rk> (date of access: 12.09.2024) [in Russian].

[9] Qazaqstan Respublikasynyñ agroñnerkäsiptik keşenin damytudyn' 2021-2025 jyldarga arналған ұлттық jobasy. Qazaqstan Respublikasy Ükimetiniñ 2021 jyldagy 25 mamıyrdaghy qaulylary [National project for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2021-2025. Resolutions of the Government of the Republic of Kazakhstan of May 25, 2021] (2023). Available at: <https://www.adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000423> (date of access: 12.09.2024) [in Kazakh].

[10] Qazaqstan Respublikasynyñ negizgi aleumettik-ekonomikalıq kórsetkishteri 1991-2023 zhzh. [The main socio-economic indicators of the Republic of Kazakhstan 1991-2023] (2024). Available at: <https://www.google.com/search?q> (date of access: 1.10.2024) [in Kazakh].

[11] Cotton: Review of the World Situation. The Secretariat of the International Cotton Advisory Committee (2024). Available at: https://www.icac.org/Content%20Files/04cc41c0_65e5_48ff_a4a6_f0ebc5cb59ed/Cotton%20Review%20Report%20Feb%202024%20eng.pdf (date of access: 1.10.2024) [in English].

[12] Cotton Market Analysis - APAC, Middle East and Africa, North America, South America, Europe - Turkey, China, India, Pakistan, Bangladesh - Size and Forecast 2023-2027 (2023). Available at: <https://www.technavio.com/report/cotton-market-industry-analysis> (date of access: 1.10.2024) [in English].

[13] Alshynbai, A.M., Duiseimalieva, M.U., Otarbaeva, A.B. (2020). Agrarlyq sektorda innovatsiyalary engizudin' shetel'dik tazhiribesi [Foreign experience in introducing innovations in the agricultural sector]. *Problemy agrorynka - Problems of AgriMarket*, 2, 33-39 [in Kazakh].

[14] Analiz rynka khlopka v Kazakhstane - 2024. Pokazateli i prognozy. Marketingovye issledovaniya i otchyoty [Analysis of the cotton market in Kazakhstan - 2024. Indicators and forecasts. Marketing research and reports] (2024). Available at: <https://www.tebiz.ru/mi/analiz-rynka-khlopka-v-kazakhstane> (date of access: 1.10.2024) [in Russian].

[15] Chaudhary, K.K., Mishra, A.K. (2021). Development of n-variable Regression Model. *Journal of Advanced Research in Applied Mathematics and Statistics*, 6(1&2), 1-3. <https://doi.org/10.24321/2455.7021.202101> [in English].

[16] Liao, J., Wan, A.T.K., Shuyuan, H., Guohua, Z. (2022). Optimal Model Averaging for Multivariate Regression Models. *Journal of Multivariate Analysis*, 104858. <https://doi.org/10.1016/j.jmva.2021.104858> [in English].

[17] Li, W., Tian, Y., Yuan, R. (2023). Statistical Analysis of a Linear Regression Model with Restrictions and Superfluous Variables. *Journal of Industrial and Management Optimization*, 19(5), 3107-3127. <https://doi.org/10.3934/jimo.2022079> [in English].

Авторлар туралы ақпарат:

Нұрашева Күлянда Құлбосынқызы – негізгі автор; экономика ғылымдарының докторы, профессор; «Экономикалық ілім» кафедрасының профессоры; М.Ауезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті; 160012 Тауке хан даңғ., 5, Шымкент қ., Қазақстан; e-mail: nurasheva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4639-467x>

Демесинова Азиза Әділбекқызы; экономика ғылымдарының кандидаты, доцент; «Экономика» кафедрасының доценті; Ж.Тәшенов атындағы университеті; 160011 Қонаев даңғ., 21, Қазақстан, Шымкент қ., Қазақстан; e-mail: d.aziza_1960@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-3811-9114>

Серікбаев Серік Кеңесұлы; экономика ғылымдарының кандидаты; доцент; «Қонақ жайлылық менеджменті» кафедрасының доценті; Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және

өлем тілдері университеті; 050000 Мұратбаев көш., 200, Алматы қ., Қазақстан; e-mail: serik_s_k@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-5479-2109>

Information about authors:

Nurasheva Kulyanda Kulbosynovna – **The main author**; Doctor of Economic Science, Professor; M. Auezov South Kazakhstan University; Professor of the Department of Economics Theory; M. Auezov South Kazakhstan University; 160012 Tauke khan Ave., 5, Shymkent, Kazakhstan; e-mail: nurasheva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4639-467x>

Demisinova Aziza Adilbekovna; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Associate Professor of the Department of Economics; Zh. Tashenov University; 160011 Kunaev Ave., 21, Shymkent, Kazakhstan; e-mail: d.aziza_1960@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-3811-9114>

Serikbayev Serik Kenesovich; Candidate of Economic Sciences, Associate Professor; Associate Professor of the Department of Hospitality Management; Kazakh Ablay Khan University of International Relations and World Languages; 050000 Muratbayev str., 200, Almaty, Kazakhstan; e-mail: serik_s_k@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-5479-2109>

Информация об авторах:

Нурашева Кулянда Кулбосыновна - **основной автор**; доктор экономических наук, профессор; профессор кафедры «Экономическая теория»; Южно Казахстанский университет им. М.Ауезова; 160012 пр.Тауке хана, 5, г.Шымкент, Казахстан; e-mail: nurasheva@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4639-467x>

Демесинова Азиза Адильбековна; кандидат экономических наук, доцент; доцент кафедры «Экономика»; Университет им. Ж.Ташенова; 160011 пр. Кунаева, 21, г.Шымкент, Казахстан; e-mail: d.aziza_1960@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0003-3811-9114>

Серикбаев Серик Кенесович; кандидат экономических наук, доцент; доцент кафедры «Менеджмент гостеприимства»; Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана; 050000 ул. Мұратбаева, 200, г.Алматы, Казахстан; e-mail: serik_s_k@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-5479-2109>

